

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В ОСВІТІ УКРАЇНИ

THEORETICAL APPROACHES TO INNOVATIVE PROCESSES IN EDUCATION OF UKRAINE

У статті окреслено низку теоретичних підходів до осмислення інноваційних процесів в освіті України, здійснено теоретичне обґрунтування основних дефініцій «інновація», «інноваційні процеси», «інноваційні підходи в освіті», «педагогічні інновації», «інноваційна освітня діяльність». У статті названо низку законів упровадження інноваційних процесів. Зауважено, що інноваційною діяльністю у системі освіти називають таку діяльність, котра спрямована на винайдення та використання у галузі освіти результатів досліджень та розробок; інноваційним освітнім продуктом називають результат науково-дослідної роботи. Акцентовано увагу на тому, що в основі інноваційних процесів в освіті покладено дві проблеми педагогіки – проблему вивчення, узагальнення і поширення передового педагогічного досвіду та проблему впровадження досягнень психолого-педагогічної науки в практику. Використання теоретичних і практичних нововведень вважають результатом інноваційних процесів, а також таких нововведень, котрі утворюються на межі теоретичного осмислення і практичного впровадження. Уважається, що вчитель виступає не лише автором, а й дослідником і пропагандистом, а також користувачем нових педагогічних теорій, технологій, концепцій.

У статті здійснено порівняльний аналіз між об'єктами й суб'єктами інноваційної освітньої діяльності. Автор зауважує, що освітніми інноваціями є новостворені (застосовані) чи вдосконалені освітні, виховні, навчальні, психолого-педагогічні та управлінські технології, методи, моделі, а також технічні рішення у сфері освіти, котрі значуще підвищують якість, результативність та ефективність освітньої діяльності. Об'єктами інноваційної освітньої діяльності є: емпіричні та/або теоретичні знання, навчальний чи виховний процес, освітні (педагогічні), дидактичні, виховні, управлінські системи, методи, моделі, інноваційні освітні програми й проекти, інші інтелектуальні здобутки, засоби навчання, адміністративні й організаційні рішення, а також такі рішення, що істотно поліпшують якість освіти, результативність та ефективність навчальних закладів та освітньої діяльності педагогічних та науково-педагогічних працівників. Суб'єктами інноваційної освітньої діяльності є фізичні та юридичні особи: навчальні заклади, наукові установи, підприємства, установи та організації, що надають освітні послуги; педагогічні, науково-педагогічні працівники навчальних закладів, працівники органів управління освітою.

Ключові слова: інновація, інноваційні процеси, інноваційні підходи в освіті, педагогічні інновації, інноваційна освітня діяльність.

The article outlines a number of theoretical approaches to understanding innovative processes in education in Ukraine, provides a theoretical basis for the basic definitions of "innovation", "innovative processes", "innovative approaches in education", "pedagogical innovations", "innovative educational activities". The article names a number of laws of innovative processes. It is noted that innovative educational activities in the system of education are activities that are aimed at developing and using in the field of education the results of research and development; an innovative educational product is the result of research and development. The article focuses on the fact that the basis of innovative processes in education are two important problems of pedagogy – the problem of studying, generalizing and disseminating best pedagogical practices and the problem of implementing the achievements of psychological and pedagogical science in practice. The result of innovative processes is the usage of the theoretical and practical innovations, as well as those that are formed on the border of theory and practice. The teacher can act as an author, researcher, user and propagandist of new pedagogical technologies, theories, concepts. A comparative analysis between the objects and subjects of innovative educational activities is made. The author notes that educational innovations are newly created (applied) or improved educational, training, psychological, pedagogical and managerial technologies, methods, models, products, as well as technical solutions in the field of education that significantly improve quality, efficiency and effectiveness of the educational activities. The objects of innovative educational activities are: new empirical and / or theoretical knowledge, educational and upbringing processes, educational (pedagogical), didactic, educational, management systems, models, methods, innovative educational programs and projects, other intellectual products, teaching aids and equipment, organizational and administrative decisions, as well as decisions of other nature that significantly improve the quality of education, effectiveness and efficiency of educational activities of pedagogical and scientific-pedagogical workers, educational institutions. The subjects of innovative educational activities are individuals and legal entities: teachers, research and teaching staff of educational institutions, researchers, employees of education authorities, educational institutions, research institutions, enterprises, institutions and organizations that provide educational services.

Key words: innovation, innovative processes, innovative approaches in education, pedagogical innovations, innovative educational activities.

УДК 37:001.895(477)
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/37.7>

Слушний О.М.,
аспірант кафедри педагогіки,
професійної освіти та управління
освітніми закладами
Вінницького державного
педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

Постановка проблеми в загальному вигляді.

На сучасному етапі державотворення в Україні, яка стала на шлях демократизації, гуманістичних орієнтацій, поряд із питаннями про суспільний устрій, ключовими стають проблеми пошуку національної ідеї, ціннісних орієнтирів, виховного ідеалу, нових тенденцій в освіті. Перший етап трансфор-

мацій у країні завершено «завдяки інноваційному імпульсу, що надала «інформаційна хвиля» науково-технічного прогресу суспільства; прискорився темп цивілізаційного розвитку». Подальша логіка розвитку суспільства є логікою інноваційних реформ, серед яких значну роль відіграватимуть реформи в освіті [7, с. 6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Нині створюється нова педагогіка, характерною ознакою якої є інноваційність – здатність до оновлення, відкритість новому. Інновації в педагогіці пов'язані із загальними процесами у суспільстві, глобальними проблемами, інтеграцією (лат. *Integratio* – відновлення, об'єднання у ціле окремих елементів) знань і форм соціального буття [3, с. 24]. Під поняттям «інновація» розуміють новизну, зміну, впровадження чогось нового. Інновація стосовно педагогічного процесу означає введення нового у цілі, зміст, форми і методи освіти, в організацію спільної діяльності вчителя і учня. Інновації є результатом передового педагогічного досвіду окремих учителів і цілих колективів, наукового пошуку [8].

Поняття «інновація» вперше з'явилося в дослідженнях культурологів у XIX ст. й означало введення деяких елементів однієї культури в іншу. Такий зв'язок розглядався як вирішальний чинник розвитку культур, і дотепер таке потрактування збереглося в етнографії. Термін «інновація» походить від поняття «новація», котре було використано в XIII ст. у правових документах, позначало угоду сторін про заміну одного зобов'язання іншим. Сам термін «інновація» має латинське коріння, *innovatio* перекладається як «зміна» або «відновлення», і перекладається з латини як «у напрям» [13]. Педагогічні інноваційні процеси досліджувалися у провідних західних країнах із 50-х років XX ст.

Педагогічна інноватика як галузь педагогіки є досить молодою наукою. У педагогіці зарубіжних країн дослідження інновацій започатковано ще в 60-х роках XX ст. і мають прикладний характер. Переважно вони зосереджені на теоретичному обґрунтуванні, виробленні практичних рекомендацій щодо освоєння, впровадження новацій, проведенні аналізу різних аспектів інноваційних процесів у системі освіти, забезпеченні оптимального функціонування інноваційних проєктів і програм. Проблеми інновацій досліджували такі англійські й американські педагоги, як Х. Барнет, Д. Гамільтон, Н. Грос, У. Кінгстон, Н. Лагервей, М. Майлз, А. Хаберман, Р. Хейвлок та ін. Інтерес до інновацій світової педагогічної громадськості виявляється у створенні інформаційних служб, зокрема таких, як Центр дослідження інновацій в освіті під егідою ЮНЕСКО, Азіатський центр педагогічних інновацій для розвитку освіти. Важливою роботою щодо інноваційної політики є започаткування програм упровадження педагогічних інновацій, проведення конференцій та іншої діяльності організацій, котра сприяє узагальненню педагогічних нововведень у різних країнах світу. Так, наприклад, Міжнародне бюро з питань освіти (Франція, Париж) видає такі періодичні видання, як «Педагогічні інновації», «Інформація та інновація в освіті» тощо [3, с. 12].

Мета статті. Мета статті – окреслити низку теоретичних підходів до осмислення інноваційних процесів в освіті України, здійснити теоретичне обґрунтування основних дефініцій «інновація», «інноваційні процеси», «інноваційні підходи в освіті», «педагогічні інновації», «інноваційна освітня діяльність».

Виклад основного матеріалу. Пошук та впровадження педагогічної інноватики в освіті України пов'язані з громадсько-педагогічним рухом, котрий спричинено суперечностями між потребами щодо розвитку навчально-виховних закладів і реальною навчально-виховною ситуацією. Педагогічна інноватика передбачає постійний пошук і впровадження нових ефективних освітніх технологій, результатом яких є формування діяльної, творчої особистості, яка вміє аналізувати, долати будь-які труднощі.

Орієнтація на нове не є самоціллю педагогічної інноватики. Переважно вона спрямована на результативність навчально-виховного процесу і його відповідність вимогам суспільства. Це спонукатиме до постійного оновлення змісту і форм освіти, критичного ставлення до всього нового.

Для педагогічної інноватики вихідними є поняття «нове», «нововведення», «інновація», «новозна», «інноваційний освітній процес», «інноваційна діяльність» [3, с. 28].

Розвиток освіти в Україні на сучасному її етапі характеризується відходом від стандартизації педагогічного процесу, переосмисленням цінностей, пошуками нового в освітньому дискурсі. Цей процес потребує управління, оскільки він не може бути стихійним. За основу виокремлення інноваційних процесів в освіті вибрано дві важливі проблеми у педагогіці: проблема узагальнення і поширення передового педагогічного досвіду та проблема впровадження психолого-педагогічної науки в практику. Результат інноваційних процесів відображається у використанні теоретичних і практичних нововведень [8].

Інновації в освіті сприймаються як процес творення, упровадження та поширення в освітній практиці нових ідей, педагогічних та управлінських технологій, у результаті яких відбувається перехід системи до якісно іншого стану, підвищуються показники досягнень у галузі освіти [5, с. 338].

Науковці працюють над розробленням різноманітних класифікацій інновацій. Наведемо приклад різних шкал вимірювання інновацій: шкала новизни та сфери поширення. Дослідники за сферою поширення виокремили такі інновації: у вихованні, у навчанні, в управлінні, у перепідготовці кадрів. На основі цієї типології можна описати інноваційне поле вітчизняної освіти, а отже, визначити і вид пропонуваної інновації, вирішивши принаймні питання про її автентичність [14].

За ступенем новизни виокремлюють такі види інновацій:

1. Ретроінновація, коли в сучасну практику переноситься вже ніби відомий у минулому, але в силу історичних обставин феномен, що перестав застосовуватися, наприклад гімназія, лицей, профільне навчання тощо.

2. Аналогова інновація, коли до відомого підходу вноситься часткова модифікація, наприклад у рамках рейтингової оцінки використовується 1000-бальна шкала або модульна система доповнюється блочно-модульною.

3. Комбінаторна інновація, коли створюється якісно новий продукт із кількох відомих блоків у результаті їх об'єднання.

4. Сутнісна інновація, коли виникає нове явище, наприклад «школа діалогу культур» [4, с. 12].

Інноваційні процеси лежать в основі інтенсивного розвитку сучасної освіти. Інновації функціонують на рівнях створення, освоєння і втілення. Дослідниками [9] сформульовано низку законів перебігу інноваційних процесів, зокрема:

Закон необоротної дестабілізації педагогічного середовища – будь-який інноваційний процес вносить у педагогічне середовище необоротні зміни. Цілісна система, котра функціонує, починає руйнуватися і потребує часу для створення нової системи.

Закон обов'язкової реалізації інноваційного процесу – будь-який інноваційний процес, в основі якого є педагогічне відкриття, рано чи пізно, стихійно або свідомо повинен реалізуватися.

Закон стереотипізації педагогічних інновацій – будь-яка інновація поступово перетворюється на звичні поняття і дії, отримуючи статус стереотипної.

Названі закони зумовлюють певні етапи функціонування інновацій: на першому етапі інновація сприймається як чужорідний елемент у педагогіці; пізніше інновація перевіряється практикою, набуває масового визнання; на останньому етапі новий підхід до навчання чи виховання стає відомим і входить до системи навчально-виховної роботи [9].

У науковому дискурсі частково розглянуто навчально-наукові комплекси як система розвитку інноваційної компетентності педагогів загальноосвітніх навчальних закладів; розглянуто інноваційні тенденції розвитку сучасних освітніх закладів (О. Дубасенюк); охарактеризовано проблеми та перспективи розвитку інновацій у сучасній освіті; виокремлено інноваційну компетентність педагога як інноваційну соціально-педагогічну систему (І. Коновальчук); висвітлено ефективні форми і методи, спрямовані на розвиток здібностей та обдарувань учнів (О. Антонова), використання інноваційних технологій у системі підготовки майбутніх учителів (О. Березюк), модель та педагогічну систему реалізації особистісно орієнтованого підходу (С. Яценко); розкрито особливості використання інформаційно-комунікаційних технологій

на заняттях із математичного аналізу (М. Осадчий), особливості реалізації інноваційного потенціалу суб'єктів психолого-педагогічної діяльності (М. Синиця).

Науковці [9] під інноваційним процесом розуміють комплексну діяльність зі створення, використання та розповсюдження нововведень. Освітній процес як такий можна вважати як інноваційний, оскільки його метою є передача іншим людям нових для них знань, формування нових властивостей особистості. Інноваційний процес реалізується через розповсюдження нововведень, тобто передачу технологій. На дифузію мають вплив чисельні чинники: час, сама інновація, природа соціальної системи, до якої вводиться інновація [2]. Унаслідок дифузії збільшується кількість як самих інноваторів, так і користувачів інновацій, змінюються їхні якісні характеристики. Таким чином, інноваційний процес – це перетворення наукового знання на інновацію, тобто від ідеї до прикінцевого продукту та подальшого практичного запровадження [9].

Інноваційний процес, на думку І. Підласого, може розглядатися як генерування ідеї, розроблення ідеї в прикладному аспекті і реалізація нововведення в практиці [11, с. 3]. Інноваційний процес розглядають як процес доведення наукової ідеї до стадії практичного використання і реалізації змін у соціально-педагогічному середовищі, пов'язаних із цим.

Терміни «традиційне (нормативне) навчання» та «інноваційне навчання» запропоновані групою вчених у доповіді Римському клубу (1978 р.), який звернув увагу світової наукової громадськості на неадекватність принципів традиційного навчання вимогам сучасного суспільства до особистості, її пізнавальних можливостей. Інноваційне навчання трактувалося у ній «як процес і результат навчальної та освітньої діяльності, що стимулює новаторські зміни в культурі, соціальному середовищі. Воно орієнтоване на формування готовності особистості до динамічних змін у соціумі за рахунок розвитку здібностей до творчості, різноманітних форм мислення, а також здатності до співробітництва з іншими людьми» [3, с. 28].

У навчанні під інноваціями розуміються нові методики викладання, нові способи організації занять, нововведення в організації змісту освіти, методи оцінювання освітнього результату. До найбільш відомих інновацій у цій сфері належать: організація занять; створення гомогенних класів із правом переходу в класи іншого рівня; створення профільних класів; методики колективних навчальних занять зі створенням ситуації взаємонавчання; ігрові методики (вікторини, диспути) [4, с. 21].

Організація занять (з традиційної класно-урочної системи): метод проєктів, школа-парк, ство-

рення схем мережевої взаємодії; індивідуальні освітні траєкторії; тьюторство. Представлення і передача змісту освіти «може бути у такому вигляді: опорні сигнали; організація міжпредметних уроків із виділенням міжпредметних зв'язків; побудова навчального процесу по галузях людської діяльності або історичних епохах; створення комп'ютеризованих курсів; технології, створені на основі принципу повного засвоєння; метод занурення; виділення як профільного національного, культурного чи культурологічного аспекту освіти; програмне навчання; проблемне навчання; організація дослідницької діяльності з отриманням нових для учнів знань» [4, с. 22]. Методи оцінювання освітнього результату: розширення бальної шкали (для фіксації творчого просування); рейтингова оцінка; створення портфоліо.

Під інноваціями у вихованні розуміються системи або довгострокові ініціативи, засновані на використанні нових виховних засобів, що сприяють соціалізації дітей та підлітків і дають змогу нівелювати асоціальні явища в дитячо-юнацькому середовищі. До них можна віднести «створення різних варіантів школи повного дня; психолого-педагогічних центрів і підрозділів шкіл; губернерську службу всередині школи; дитячо-батьківських об'єднань навколо школи; розгорнутої системи додаткової освіти всередині школи; систем додаткової мотивації до суспільно корисної діяльності» [4, с. 22].

Сукупність усіх цих етапів утворює одиничний інноваційний цикл.

Поняття «педагогічна інноватика» представлено в науковій літературі як наука про педагогічні нововведення, спрямована на аналіз процесів розвитку освітніх систем на основі продукування, розповсюдження й освоєння інновацій, дослідження ефективності інноваційних змін [1]; окрема галузь знань, коло наукових інтересів якої окреслено переважно аналізом принципів та закономірностей інноваційного педагогічного процесу, визначенням особливостей упровадження інноваційних педагогічних технологій, а також інноваційним освітнім менеджментом [6].

В. Вакуленко [1] виокремлює теоретичні блоки понять і принципів педагогічної інноватики:

1) теорія створення нового у педагогіці (педагогічна неологія): нове в педагогіці, класифікація педагогічних новацій, умови створення нового, критерії новизни, міра готовності нового до його освоєння і використання, традиції та новаторство, етапи створення нового у педагогіці;

2) методологія сприйняття інновацій (педагогічна аксіологія): оцінювання, освоєння та усвідомлення педагогічною спільнотою того, що виникає у педагогічній теорії та практиці;

3) технологія впровадження та використання нового, його поширення та узагальнення, тобто

розроблення рекомендацій (педагогічна праксеологія): осмислення практики застосування педагогічних інновацій, вивчення закономірностей і форм упровадження, використання нового [13].

Педагогічні інновації визначаються за допомогою критеріїв, які «засвідчують ефективність того чи іншого нововведення. Беручи до уваги наявний досвід досліджень із педагогіки, визначають такі критерії передового педагогічного досвіду: актуальність; оригінальність; висока ефективність; стабільність результатів; оптимальність; можливість творчого застосування передового педагогічного досвіду в масовій практиці» [10].

Інноваційною освітньою діяльністю у системі освіти є діяльність, що «спрямована на розроблення й використання у сфері освіти результатів наукових досліджень та розробок» [12]. Інноваційним освітнім продуктом є результат науководослідного розроблення, що відповідає вимогам Закону України «Про інноваційну діяльність». Освітніми інноваціями є «новостворені (застосовані) або вдосконалені освітні, навчальні, виховні, психолого-педагогічні та управлінські технології, методи, моделі, продукція, освітні, а також технічні рішення у галузі освіти, що істотно підвищують якість, результативність та ефективність освітньої діяльності» [12]. Об'єктами інноваційної освітньої діяльності є «нові емпіричні та/або теоретичні знання, навчальний та виховний процеси, освітні (педагогічні), дидактичні, виховні, управлінські системи, моделі, методи, інноваційні освітні програми і проєкти, інші інтелектуальні продукти, засоби навчання та обладнання, організаційні та адміністративні рішення, а також рішення іншого характеру, що істотно поліпшують якість освіти, результативність та ефективність освітньої діяльності педагогічних та науково-педагогічних працівників, навчальних закладів». Суб'єктами інноваційної освітньої діяльності є «фізичні та юридичні особи: педагогічні, науково-педагогічні працівники навчальних закладів, наукові працівники, працівники органів управління освітою, навчальні заклади, наукові установи, підприємства, установи та організації, що надають освітні послуги» [12].

Висновки. Отже, педагогічна інноватика полягає у постійному пошуку й упровадженні нових, максимально ефективних технологій навчання і виховання. Під інноваційним процесом науковці розуміють комплексну діяльність зі створення, засвоєння, використання та розповсюдження нововведень. Інновації в освіті – це процес творення, запровадження та поширення в освітній практиці нових ідей, засобів, педагогічних та управлінських технологій, у результаті яких підвищуються показники (рівні) досягнень структурних компонентів освіти, відбувається перехід системи до якісно іншого стану.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вакуленко В.М. Види інновацій в освіті та їх класифікація. *Вісник Національної академії державної прикордонної служби України*. 2010. Вип. 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2010_4_4.
2. Гареев Т.Ф. Диффузия новых технологий. *Вестник Академии управления «ТИСБИ»*. № 4. URL: <http://tgareev.narod.ru>.
3. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології ; 3-є вид., випр.. Київ : Академвидав, 2015. 304 с.
4. Дубасенюк О.А. Інновації в сучасній освіті. *Інновації в освіті: інтеграція науки і практики* : збірник науково-методичних праць / за заг. ред. О.А. Дубасенюк. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 12–28.
5. Енциклопедія освіти / гол. ред. В.Г. Кремень. Київ : Хрінком Інтер, 2008. С. 338.
6. Ігнатович О. Теоретико-методологічні основи педагогічної інноватики. *Навчання і виховання обдарованої дитини*. 2013. Вип. 2. С. 94–104. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nivoo_2013_2_14.
7. Інновації в освіті: інтеграція науки і практики : збірник науково-методичних праць / за заг. ред. О.А. Дубасенюк. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 492 с.
8. Інноваційні процеси в освіті. URL: https://pidru4niki.com/16331024/pedagogika/innovatsiyni_protsezi_osviti_pidvischennya_kvalifikatsiyi_vchiteliv.
9. Каплуновська О.М. Інноваційні процеси в освіті: сучасні тенденції розповсюдження інновацій. URL: http://virtkafedra.ucoz.ua/kaplunovska_o.m..pdf.
10. Передовий педагогічний досвід і впровадження досягнень педагогічної науки. URL: https://pidru4niki.com/16750212/pedagogika/peredoviy_pedagogichniy_dosvid_vprovadzhennya_dosyagnen_pedagogichnoyi_nauki.
11. Підласий А.І. Педагогічні інновації. *Рідна школа*. 1998. № 12. С. 3.
12. Про внесення змін до Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності : Наказ від 11.07.2017 № 994.
13. Скрипник М.І. Інноваційна педагогіка та педагогіка партнерства : робочий зошит для підготовки за освітньою програмою «Підготовка експертів до проведеної інституційного аудиту в закладах загальної середньої освіти». URL: <https://lib.iitta.gov.ua/722609/1/%D0%A1%D0%BA%D1%80%D0%B8%D>.
14. Сумнительный К.Е., Богуславский М.В. Инновации в образовании. Вектор развития и основная реальная практика. URL: http://www.mos-cons.ru/file.php/1/innov_v_obrazov/innov_v_obrazov.htm.